

Angelägen idéhistoria, inte nazistjakt

Min TV-film *Germaner – om konsten att uppfinna sina förfäder*, som sändes i Sveriges Television i januari 2002 och i repris i juli samma år, väckte på sina håll reaktioner som på ett intressant sätt går isär. Några äldre arkeologer har uppfattat den som att en fin studietid blivit offentligen besmutsad, och att personer de beundrat blivit orättmätigt kritiserade.

I *Fornvännen* 2002/2 skriver Wilhelm Odelberg en artikel i den andan. Den handlar om hans minnen från det arkeologiska seminariet på Gustavianum under Sune Lindqvists ledning på 1930- och 40-talen. Författaren frågar sig om det är »meningsfullt att utforska vem som tyckte vad under dessa upprörda år och försöka placera in det i något slags nazistisk-kulturellt sammanhang.» Genom en rad exempel vill han understryka en sak: Sune Lindqvist var inte nazist. Han var en förtegen man som man inte kom in på livet, men: »Ingenting tydde på att han skulle omfattat nazismen i alla dess former.»

Intressant nog har filmen också fått kritik av ett annat slag. Några yngre forskare har fällt kommentaren: »Det där är väl inget att hålla på med! Det vet ju alla att Sune Lindqvist och en del av hans samtida var nazister.» Professor emeritus Evert Baudou, som arbetar med en biografi om Sune Lindqvist, skriver i ett inlägg om filmen i *Svenska Dagbladet* 14 januari 2002: »Vi vet att Sune Lindqvist var nazistsympatisör... Han hade sympatier för den nazistiska politiken men han skrev inte nazistisk arkeologi.»

Frågan om Sune Lindqvist och nazismen skymmer dock sikten för det som var filmens egentliga ämne. Tyngdpunkten i filmen låg inte på åren av nazistiskt styre i Tyskland, och inte heller var syftet att bedriva nazistjakt bland kända svenska arkeologer. Ingen svensk arkeolog utpekades i programmet som organiserad nazist.

Filmen handlar om idén om ett folk – germanerna – och vad den kommit att stå för i olika tider. En germansk identitet skapades vid nordbornas krig med romarriket. Många hundra år senare återuppstod den under romantiken som en idé om en folksjäl. I det vetenskap-

liga 1800-talet blev den biologi och ras, och under 1900-talet stommen i en politisk massrörelse som motiverade ett raskrig. I filmen följer vi hela den vindlande resan under två tusen år.

En av poängerna med berättelsen är att nazismens idéer om ursprung, kulturell renhet och forntid låg färdiga långt tidigare. Viktiga pusselbitar i det som skulle bli den nazistiska ideologin var allmänna sanningar redan i början av seklet. De kunde läsas i *Nordisk Familjebok* eller höras i folkbildande radioföredrag.

På den tiden var föreställningen om de mänskliga kulturerna, själva det vetenskapliga »kulturbegreppet», något annat än det är idag. Då var det en självklarhet att det fanns människoraser, indelade i folk som alla hade sin ursprungliga kultur. Vi svenskar tillhörde den germanska rasen, i detta låg på den tiden inget kontroversiellt.

På ett självklart sätt tänkte man sig att man kunde gräva sig bakåt genom folkvisor, folksågor och även arkeologiska kulturlager. Ju längre bakåt man kom desto närmare var man den rena källan. Med lite tur kunde man kanske, i någon form, någonstans, finna folksjärens rena uttryck nära nog oblandat av andra folks kulturella övertag.

1800-talets filosofer och historieskrivare följde i Darwins anda den germanska rasens segertåg över världen. Se där beviset för att västeuropéerna helt enkelt var en överlägsen människosort! Vad som från början varit en älsklingssidé för romantikens diktare och handlat om andlig odling blev i den vetenskapliga debattens kölvatten under 1800-talet en fråga med allt mera biologisk innebörd.

En fransk greve, Arthur de Gobineau, skrev i mitten av 1800-talet en stor sammanfattning i ämnet. Och som han såg det var det en ödesfråga för germanerna att i framtiden se till att bevara – eller återskapa – sin rasrenhet. Det gällde att återvända till källan. Men var fanns nu den?

I *Nordisk Familjeboks* andra upplaga (1908) kan man läsa om germanerna i en artikel av professorn i historia vid Uppsala Universitet, S.

J. Boëthius. Där berättas att den arkeologiska forskningen nu vunnit visshet om var platsen låg där germanerna i avskildhet utvecklat sina förtjänstfulla särdrag under stenåldern. Det var i Nordtyskland, Danmark och södra delarna av den skandinaviska halvön. Det blonda, blåögda, resliga folkslaget, med karakteristisk långskallig huvudform, hade exempelvis utvecklat en världsunik känsla för politisk demokrati och personlig frihet. De visade den i sina landskapslagar, den germanska rätten, och i sitt säregna urgamla folkstyre, det germanska kungadömet.

Det var under dessa år som den forntida folkmakten – i form av »Torgny lagman inför Olof Skötkonung» – målades på väggen i Riksdagshusets andrakammarsal, samtidigt som Carl Larsson arbetade på sin bild från den svenska forntiden till Nationalmuseums trapphall. I byggnaden visades guldhalskrågarna och andra skatter ur den germanska konsten i sina montrar. Där skulle naturligtvis kungaoffret vid hednatemplet i Gamla Uppsala ha gjort full effekt (om man inte låtit bli att hänga upp målningen då kungen var så naken och så väldigt lik konstnären själv).

Frågan om den germanska rasens urhem hade vället mycket grubbel inom arkeologin. Inte bara den tyske arkeologen Gustav Kossinna hade ägnat sig åt den. Oscar Montelius gav år 1918 ut *Germanernas Hem*, men det var inte någon rasideologisk pamflett utan en saklig vetenskaplig redogörelse för tolkningen av olika fynd, liksom Birger Nermans *Die Herkunft und Früheste Auswanderungen der Germanen* (1924). I samma ljus får man se kommentarer i radioföredrag och populärvetenskapliga böcker på 1930-talet där professorn i arkeologi i Uppsala, Sune Lindqvist, säger att skelett från stenåldern hör nära samman med nutidens svenskar därför att kranieerna är av den långskalliga typen.

Tanken om renrasighetens betydelse var något av en självklar sanning, som var allmänt omfattad, långt innan man hade hört talas om vare sig Hitler eller nazistisk ideologi.

Det var en enhällig riksdag, med samtliga politiska partier, som beslutade om att slå vakt om den unika svenska folkstammen genom att

grunda ett av världens första rasbiologiska institut i Uppsala år 1921: »Det svenska folket är av naturen mera gynnat än de flesta andra... Det germanska (nordiska) inslaget är starkare än i något annat land. Vi kunna ej vara nog tack samma för dessa fördelar – de hjälpa oss att bättre stå emot påfrestningar av såväl yttre som inre art», skrev chefen Herman Lundborg.

Tankarna om den germanska rasen var alltså väl utvecklade långt innan Hitler gjorde dem till bränslet i sin politiska väckelse inför det stora raskriget. Det är dessa tysta kunskapsramar som behöver göras synliga om vi ska fundera över på vilka villkor vår historia kommit till: vilka betingelser som kan ha präglat berättelsen om oss själva och därmed vår egen identitet.

Odelberg skriver i *Fornvännen* om sina minnen: »Någon storvulen nationalromantik behäftade inte seminariet. Vi gycklade gärna över Goebbelstyrda Hermann Wirths institut med dess fantasifulla studier över uråldriga storgermanska välden». Säkert var det så. Just därför är det intressant att ta del av tankarna runt den år 1943 öppnade utställningen på Historiska museet, »Tio tusen år i Sverige». Utställningen var en manifestation för det svenska mot Tyskland, mitt under brinnande krig. Till utställningen gjordes en film som naturligtvis inte är nazistisk, och det har ingen påstått.

För oss som i efterhand söker vår egen historiesyns rötter är det dock intressant att tänkandet är snarlikt, fastän udden här är riktad åt tyskt håll. Historien »strålar emot oss från den stora scen där det svenska folkets drama genom tiderna utspelas», säger speakerrösten och syftar på fornminnen ute i landskapet. Riksantikvarien Sigurd Curman utvecklar tanken: »Dessa minnesmärken utgöra på sätt och vis de oemotsägliga fastebreven på vår urgamla besittningsrätt av detta land.»

I Birger Nermans vägledning till samma utställning (*Tiotusen år i Sverige*, Forntiden, Stockholm 1943) förs tankarna vidare och ges ett tydligare uttryck: »Våra dagars svenskar äro alltså ättlingar till det folk, som bodde här vid stenålderns slut. Då som nu var befolkningen huvudsakligen av den nordiska rasen, högre och långskallig. En sådan kontinuitet i folkstocken kan knappast uppvisas av något annat

europiskt folk, med undantag för danskar och norrmän.»

Idéhistorien om bilden av forntiden, hur den skapades och användes av sin samtid, är till stora delar ännu oberättad. Idéerna fick sitt extrema uttryck i nazismen, men deras rötter går betydligt längre bakåt i tiden och var – och är – mer vedertagna än vad vi i själva riktigt vill se. Mycket tyder dessutom på att tänkandet är på väg tillbaka.

Att vårt förflutna är laddat, det är inget att hymna om. Vårt samhälle präglas lika mycket av

historielöshet som av en överdriven tilltro till historiens betydelse. Överallt från världens skolsalar hör vi: det är historien som ska berättas för oss vilka vi är, den ska ge oss identitet! Just därför har det sin betydelse hur vi tänker på vårt äldsta förflutna.

Maja Hagerman

Lessebovägen 114

122 47 Enskede

maja.hagerman@telia.com